

**НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ЛОБОЙКО Леонід Миколайович

УДК 343.131

**МЕТОДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків – 2007

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий консультант:

доктор юридичних наук, професор **Зеленецький Володимир Серафимович**, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності Академії правових наук України, заступник директора з наукової роботи, член-кореспондент Академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Грошевий Юрій Михайлович**, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри кримінального процесу, академік Академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України;

доктор юридичних наук, професор **Аленін Юрій Павлович**, Одеська національна юридична академія, завідувач кафедри кримінального процесу;

доктор юридичних наук, професор **Стахівський Сергій Миколайович**, Київський національний університет внутрішніх справ, начальник кафедри кримінального процесу;

Провідна установа:

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кафедра правосуддя, Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Захист відбудеться 21 червня 2007 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 у Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розісланий 19 травня 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Шепітько В.Ю.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У загальній теорії права традиційно вважається, що для врегулювання суспільних відносин застосовуються два методи: імперативний і диспозитивний. У процесуальній теорії проблемам, пов'язаним з методами правового регулювання, приділяється вкрай мало уваги. На даний час в Україні відсутні монографічні роботи, присвячені дослідженню методів правового регулювання у кримінальному процесі.

Головною причиною такого стану досліджуваної проблеми є те, що в теорії кримінального процесу переважає підхід до нього як до системи дій, які утворюють у своїй сукупності кримінально-процесуальну діяльність, а не як до системи правовідносин, що регулюються нормами права. Підвалиною правового регулювання є його методи.

Питання щодо методів правового регулювання повною мірою постало під час підготовки проекту нового Кримінально-процесуального кодексу України (далі – проект КПК) і внесення в 2001 році суттєвих змін до чинного КПК. Практика законодавчої діяльності протягом всього терміну цієї роботи стикалася з проблемами, що, за логікою, мали бути спочатку розробленими у теорії, а потім їх наукові результати – покладені в основу кримінально-процесуального закону. Зокрема, це стосується визначення впливу норм права на суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, побудови законодавчих моделей впливу одних учасників процесу на інших. Аналіз змісту різних варіантів проекту КПК свідчить про те, що законодавець у ході їх підготовки не мав теоретичного обґрунтування щодо вибору запровадження у процес відносин субординації чи координації, що потребують відповідних методів правового регулювання. Теорія кримінального процесу у період реформування законодавства постійно відставала від законотворчості і зводилася, як правило, до коментування (доктринального тлумачення) внесених до закону змін або до їх критики.

Прогалини в теорії кримінального процесу у частині дослідження методів правового регулювання частково заповнюються результатами теоретичних досліджень у загальній теорії права, пов'язаних із загальними характеристиками імперативного та диспозитивного методів правового регулювання. Але не всі. Теоретичні положення цих загально визнаних методів, звичайно, можуть бути перенесені на процесуальний ґрунт. Що ж стосується специфічних для кримінально-процесуального права методів правового регулювання, то питання про це в ні в загальній теорії права, ані у вітчизняній процесуальній науці взагалі не ставилося.

Такий стан теорії методів правового регулювання у кримінальному процесі України є незадовільним. Негативні наслідки цієї „теоретичної бездіяльності” в частині розроблення методів правового регулювання проявляються не тільки в теорії процесу, а й у практиці законодавчої діяльності. Відсутність теоретичних розробок з аналізованих питань під час підготовки нового КПК призвела до невиправданого дублювання у КПК України окремих положень Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації та інших держав СНД, а також далекого зарубі-

жжя. Цілком очевидно, що подібний стан правового регулювання, обумовлений зазначеними вище прогалинами в теорії, не сприятиме якісному й ефективному здійсненню провадження у кримінальних справах.

У системі вищої юридичної освіти ця фундаментальна категорія кримінально-процесуального права повністю ігнорується. У жодному з вітчизняних підручників з кримінального процесу, навіть у тих з них, що мають назву „Кримінально-процесуальне право”, не розкривається питання про поняття і зміст методів правового регулювання.

Викладене свідчить про існування значної наукової проблеми, зміст якої полягає у необхідності визначення на підставі комплексного дослідження сутності фундаментальної для кримінального процесу правової категорії, якою є методи правового регулювання суспільних відносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження ґрунтується на основних положеннях Постанови Верховної Ради України “Про концепцію судово-правової реформи в Україні” від 28 квітня 1992 року (розділ 2); державної програми “Правові засади розбудови державності”, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 1716 від 24 грудня 2001 року “Про затвердження переліку державних наукових і науково-технічних програм з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки на 2002-2006 роки”; положеннях щодо розробки теоретичних проблем розвитку вітчизняного законодавства і наукового забезпечення законодавчого процесу в Україні, затверджених постановою Президії Національної академії наук України від 5 листопада 2003 року № 272 (п. 3.1.). Воно виконане в межах наукової теми кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ “Гарантії встановлення істини та забезпечення прав і свобод людини в кримінальному процесі” і є частиною цільової комплексної програми “Проблеми вдосконалення організації і діяльності суду та правоохоронних органів в умовах формування соціальної, правової, демократичної держави” (номер держреєстрації 0186.0.099031).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Юридичної академії МВС України 31 січня 2005 року (протокол № 5).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка теоретичних положень щодо сутності методів правового регулювання у кримінальному процесі.

Для досягнення цієї мети перед дослідженням поставлені такі завдання:

- на підставі положень загальної теорії права щодо методів правового регулювання визначити поняття та види методів правового регулювання у кримінальному процесі;
- проаналізувати співвідношення методів кримінально-процесуального права з його предметом;
- визначити поняття і види правових гарантій реалізації кожного з методів у практиці кримінально-процесуальної діяльності;
- дослідити зв'язок методів кримінально-процесуального права з його принципами;

- визначити поняття та структуру кожного методу кримінально-процесуального права;
- з'ясувати, яким є функціональне призначення методів правового регулювання у кримінальному процесі;
- проаналізувати, яким чином впливають методи правового регулювання на зміст та форму кримінально-процесуальної діяльності;
- дослідити сучасний стан співвідношення методів правового регулювання у кримінальному процесі та визначити перспективи розвитку цього співвідношення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з правовим регулюванням у кримінальному процесі.

Предметом дослідження є методи правового регулювання у кримінальному процесі України.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження стали положення філософії права, що стосуються сучасної модифікації теорії природного права – гуманістичної концепції права (правової антропології), згідно з якою право в одному зі своїх вимірів – антропологічному – визначається як спосіб людської взаємодії (співіснування), можливий завдяки людській здатності бути автономним суб'єктом, що визнає таким самим суб'єктом будь-кого іншого.

Спеціальними методами дослідження, використаними в цій роботі, є діалектичний метод, метод системно-структурного аналізу, історико-правовий, порівняльно-правовий, логічний і статистичний. Всі методи дослідження використовувались у взаємозв'язку та взаємозалежності, що в кінцевому рахунку забезпечило всебічність, повноту та об'єктивність дослідження, коректність, несуперечливість та істинність наукових результатів.

Так, для з'ясування загальних положень щодо сутності методів правового регулювання у кримінальному процесі були застосовані діалектичний, порівняльно-правовий, історико-правовий та логічний методи. Дослідження окремих методів правового регулювання у кримінальному процесі, зокрема їх поняття, структури, функціонального призначення та впливу на зміст і форму кримінально-процесуальної діяльності, здійснювалося із застосуванням логічного і статистичного методів, а також методу системно-структурного аналізу. Для дослідження співвідношення методів правового регулювання між собою застосовані діалектичний, порівняльно-правовий та логічний методи.

Теоретичну основу дисертації склали наукові праці із загальної теорії права, кримінального права, кримінально-процесуального права. Під час дослідження використані також результати наукових досліджень у галузях цивільного та господарчого процесу.

Емпіричну основу дослідження становлять статистичні дані про результати кримінально-процесуальної діяльності суду і правоохоронних органів України та результати анкетування 354 працівників органів досудового розслідування, прокуратури і суду (140 дізнавачів, 126 слідчих, 32 прокурорів, 56 суддів).

Важливе значення для дослідження мав також особистий семирічний досвід роботи автора на

посадах дізнавача та слідчого органів внутрішніх справ та одинадцятирічний досвід викладання в системі вищої освіти України навчальної дисципліни „Кримінальний процес” („Кримінально-процесуальне право”).

Нормативну основу роботи склали Конституція України, чинне кримінально-процесуальне та кримінальне законодавство, нормативно-правові акти Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ та інших центральних органів виконавчої влади у сфері правового регулювання кримінально-процесуальних відносин станом на 1 квітня 2006 року.

Наукова новизна проведеного дисертаційного дослідження полягає в тому, що воно є першим в Україні спеціальним комплексним дослідженням проблем теоретичного визначення та практичної реалізації положень щодо методів правового регулювання у кримінальному процесі. Науковою новизною відзначаються такі положення:

вперше:

- визначено, що імперативний метод правового регулювання – це метод, функціональним призначенням якого є забезпечення реалізації положень принципу публічності, а змістом – врегулювання правовідносин між суб'єктами, які беруть участь у кримінальній справі, встановленням обов'язків або заборон і відповідальності за їх порушення;

- обґрунтовано, що структурно імперативний метод правового регулювання складається з обов'язків і заборон. Визначені основні імперативні обов'язки і заборони;

- з'ясовано, що імперативний метод правового регулювання у кримінальному процесі виконує кілька функцій: 1) гарантійну (забезпечувальну) функцію щодо реалізації принципу публічності; 2) системно-організуючу функцію (безпосередньо впливає на системно-структурну організацію кримінального процесу); 3) функцію забезпечення динамічного розвитку кримінально-процесуальної діяльності; 4) функцію узгодження інтересів суб'єктів кримінального процесу;

- сформульовано авторське визначення принципу диспозитивності як правового положення, згідно з яким суб'єктам кримінального процесу надається і забезпечується можливість вільно, в межах закону обирати способи поведінки для захисту своїх кримінально-правових і процесуальних прав, а також впливати на хід і результати кримінально-процесуальної діяльності, головним призначенням якого є забезпечення гнучкості та повноти захисту заінтересованими суб'єктами процесу своїх прав, а також стимулювання їхньої активності у захисті цих прав;

- обґрунтовано положення про те, що принципами кримінального процесу є: законність, публічність, диспозитивність і змагальність, кожен з яких відображає функціональні (динамічні) характеристики кримінального процесу;

- визначено, що диспозитивний метод правового регулювання у кримінальному процесі – це метод правового регулювання, функціональним призначенням якого є забезпечення реалізації у кримінальному процесі положень принципу диспозитивності, а змістом – врегулювання правовід-

носин між суб'єктами, які беруть участь у кримінальній справі, встановленням прав і гарантій вільного їх використання;

- доведено, що диспозитивний метод правового регулювання у кримінальному процесі має ієрархічну структуру. Найвищим за ієрархією в системі структурних елементів цього методу є свобода суб'єктів процесу у розпорядженні своїми процесуальними, а в деяких випадках – і матеріальними, правами за активної участі органів, які ведуть кримінальний процес. Визначено також підпорядковані свободі положення цього методу;

- доведено, що апеляційне і касаційне провадження, так само як і провадження з перегляду судових рішень у порядку виключного провадження, не є стадіями кримінального процесу. Це – окремі, самостійні види кримінально-процесуальних проваджень, метою яких є визначення вищестоящими судами за скаргами заінтересованих суб'єктів кримінального процесу відповідності вимогам законності та обґрунтованості рішень нижчестоящих судів;

- доведено, що найвищим за ієрархією структурним елементом змагального методу правового регулювання є правове положення, згідно з яким здійснення суттєвого впливу однієї сторони на іншу не може відбуватися інакше, як через суд. Всі інші структурні елементи змагального методу являють собою положення, що конкретизують вищевказане. За значенням вони перебувають на одному – горизонтальному – рівні;

- обґрунтовано положення про те, що основною функцією змагального методу є запровадження у кримінальний процес положень принципу змагальності. Допоміжними щодо неї функціями є: 1) приведення надмірної активності сторін у „нормативну” активність у відстоюванні своїх інтересів; 2) врівноважування прав і можливостей сторін під час їх реалізації у ситуаціях, коли одна сторона створює для себе вигідні умови для змагання, а іншу, навпаки, ставить у невигідні умови; 3) правова інтеграція цілей і завдань сторін, що беруть участь у кримінальній справі, у мету і завдання кримінального процесу; 4) обмеження повноважень сторін;

- запроваджено в науковий обіг поняття кримінально-процесуального поліформізму, яке полягає у наданні заінтересованим суб'єктам кримінального процесу можливості вибору того чи іншого варіанту форми провадження у кримінальній справі. Поряд з існуючими проявами поліформізму (наприклад, можливість вибору сторонами форми судового слідства – звичайного чи скороченого) запропоновано дві форми досудового слідства – скорочене і спрощене;

- доведено, що існування імперативного і змагального методу ізольовано один від одного є неможливим не тільки у сучасному кримінально-процесуальному праві, а й у перспективі. На підставі цього спрогнозовано, що змагальний метод правового регулювання буде ширше впроваджуватися у кримінально-процесуальне право, не обмежуючи при цьому сферу застосування імперативного методу;

набули подальшого розвитку положення:

- щодо поняття методів кримінально-процесуального права як категорії цієї галузі права, через яку виявляється вплив держави на всіх суб'єктів, котрі беруть участь у діяльності з порушення, досудового розслідування і судового розгляду кримінальних справ, а також одних суб'єктів на інших;

- теорії юридичного процесу, основи якої розроблені професором В.М. Горшеньовим, щодо поняття “процесуальний режим”. Дане поняття адаптовано до кримінального процесу (“кримінально-процесуальний режим”) і сформульовано його визначення як сукупності методів діяльності, що фактично застосовуються під час провадження у кримінальній справі. Визначено види такого режиму: законний і незаконний; звичайний та екстремальний;

- російських вчених-процесуалістів (В.В. Вандишев, О.П. Дербеньов, О.В. Смірнов, С.Д. Шестакова) про те, що кримінально-процесуальні відносини, окрім традиційних методів правового регулювання (імперативного та диспозитивного), потребують специфічного методу – арбітрального, судового. В дисертації обґрунтовано, що цей метод повинен називатися змагальним методом правового регулювання.

Практичне значення одержаних результатів:

1) у науково-дослідній діяльності – одержані наукові результати можуть бути основою для подальшого розроблення проблем удосконалення правового регулювання кримінально-процесуальних правовідносин та стати в майбутньому темами окремих кандидатських дисертацій;

2) у правотворчій діяльності – пропозиції, що містяться в цій роботі, використовуються у процесі правотворчості з метою ширшого впровадження диспозитивного та змагального методів у проект нового КПК (впроваджені у законодавчу практику – Додаток Б);

3) у навчальному процесі – положення дисертаційного дослідження можуть бути використані під час підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників, у науково-дослідній діяльності викладачів та студентів. Результати цього дослідження впроваджені у навчальний процес Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ (тепер – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ) – Додаток В. Два навчальних посібники видані з грифом “Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів”.

Особистий внесок здобувача. Результати дисертаційного дослідження, окрім викладення їх в особистих публікаціях автора, опубліковані у чотирьох роботах, виконаних у співавторстві. Особистий внесок здобувача у публікації “Прокурорський нагляд за виконанням законів при реєстрації джерел інформації про злочини” полягає у формулюванні і характеристиці всіх правил реєстрації первинних джерел інформації про злочини; у статті “Поняття кримінально-процесуальної дії” – у формулюванні і характеристиці ознаки кримінально-процесуальної дії, пов'язаної з провадженням

її в межах компетенції органу дізнання, слідчого, прокурора, судді, а також у формулюванні визначення поняття кримінально-процесуальної дії; у публікації “Скерування заяв і повідомлень про злочини за предметною належністю” – у характеристиці положень, що стосуються компетенції органу дізнання, слідчого, прокурора і судді щодо визначення належності заяв і повідомлень про злочини на етапах їх прийняття, реєстрації і перевірки; у статті “Удосконалення методичного забезпечення та методики викладання навчальної дисципліни “Кримінальний процес” – у пропозиціях щодо удосконалення методики викладання загальної частини навчальної дисципліни. У ході одержання нових наукових результатів ідеї або напрацювання інших дослідників, з якими опубліковано праці у співавторстві (В.С. Зеленецький, А.П. Черненко, А.Г. Шиян), не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися на науково-практичних конференціях „Конституційні гарантії захисту людини у сфері правоохоронної діяльності” (Дніпропетровськ, 1999); „Органи внутрішніх справ на початку третього тисячоліття: проблеми протидії злочинності” (Дніпропетровськ, 2000); „Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи” (Харків, 2002); „Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю на етапі реформування кримінального судочинства” (Запоріжжя, 2002); „Актуальні проблеми профілактики правопорушень підрозділами міліції громадської безпеки” (Київ, 2003); „Організаційно-правові питання реформування досудового слідства в Україні” (Донецьк, 2003); міжнародних науково-практичних конференціях: „Проблеми вдосконалення підготовки слідчих та експертів в умовах реформування правоохоронної системи в Україні” (Львів, 2005); міжнародній науковій конференції „Методологічні проблеми правової науки” (Харків, 2002); а також на засіданнях круглих столів: „Організаційні та правові проблеми боротьби з корупцією” (Харків, 1998); „Актуальні проблеми кримінального і кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування” (Хмельницький, 2003); міжнародному науково-практичному семінарі „Право обвинуваченого на кваліфікований захист та його забезпечення” (Харків, 2005).

Публікації. За темою дисертації опубліковано три монографії; три навчальних і один навчально-практичний посібник; тридцять чотири статті, двадцять сім з яких – у виданнях, включених до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук; одинадцять тез у збірниках матеріалів конференцій, на яких доповідалися результати дослідження.

Структура роботи обумовлена метою, завданнями та предметом дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, що поєднують двадцять один підрозділ, висновків та списку використаних джерел, додатків. Обсяг дисертації складає 385 аркушів (загальний – 437). Список використаних джерел містить 472 позиції і займає 42 аркуші, додатки містяться на 9 аркушах.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначені його мета і завдання, об'єкт і предмет, методичні, теоретичні та емпіричні основи. Сформульовані положення і висновки, що визначають наукову новизну. Розкривається практичне значення отриманих результатів і апробації дисертації.

РОЗДІЛ 1 “Сутність методів правового регулювання у кримінальному процесі” присвячений дослідженню поняття і видів методів правового регулювання у кримінальному процесі, їхнього співвідношення з предметом кримінально-процесуального права, а також поняття і видів правових гарантій реалізації методів правового регулювання у практиці кримінально-процесуальної діяльності. Розділ складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. *“Стан розвитку уявлень про методи правового регулювання в теорії кримінального процесу”* здійснено огляд літератури із загальної теорії права, теорії юридичного процесу та кримінального процесу в частині розробленості питань, що стосуються методів правового регулювання. Розглянуто праці С.С. Алексєєва, С.І. Вільнянського, В.М. Горшенєва, Ю.М. Грошевого, П.С. Елькінд, О.С. Іоффе, В.Т. Маляренка, В.Д. Сорокіна, М.Д. Шаргородського, В.М. Шпільова. Проведено критичний аналіз положень, що стосуються методів правового регулювання процесуальних правовідносин. Піддано критиці позиції тих вчених (Ю.М. Грошевий, П.С. Елькінд, В.Т. Маляренко), які вказують на існування у кримінальному процесі тільки одного методу правового регулювання і підкреслюють, що цей метод є специфічним, домінуючим, не розкриваючи його змісту. Підтримано обґрунтовані точки зору вчених щодо застосування у кожній галузі права, в тому числі й у кримінально-процесуальному, не одного, а кількох методів правового регулювання.

На підставі проведеного аналізу зроблено висновок про незадовільний стан дослідженості методів правового регулювання у кримінальному процесі і наголошено на необхідності вивчення їхньої сутності, функціонального призначення, структури, впливу на зміст і форму процесу, правових гарантій реалізації методів у кримінально-процесуальній діяльності та співвідношення їх один з одним.

У підрозділі 1.2. *“Поняття і види методів правового регулювання у кримінальному процесі”* автор дисертації звертається до положень загальної теорії права, де правове регулювання визнається вихідним пунктом й об'єднуючим началом характеристики права в дії, русі, процесі реалізації його потенцій і сили (С.С. Алексєєв).

Загальна теорія права традиційно оперує двома методами правового регулювання – імперативним та диспозитивним. Механічне перенесення теоретичних положень загальної теорії права щодо цих методів на процесуальний ґрунт є неможливим. Кримінальний процес є складною динамічною системою, для якої традиційних методів правового регулювання недостатньо. В юридичній теорії питання щодо методів кримінально-процесуального права в такій площині ще не ставилося.

Метод правового регулювання нерозривно пов'язаний з впливом на суб'єктів правових відносин, що регулюються. Дисертант доходить висновку, що в методах правового регулювання, застосовуваних у кримінальному процесі, структурно проявляються два елементи правового впливу: 1) імперативний вплив держави в особі законодавця на посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, та на інших суб'єктів процесу; 2) імперативний, диспозитивний чи інші види впливу одних суб'єктів на інших. Ці два елементи методу правового регулювання є взаємопов'язаними. А спосіб їхнього зв'язку є ієрархічним. Перший елемент за ієрархією є вищим, бо саме він є визначальним у встановленні способів впливу суб'єктів один на одного, що є змістом другого елементу.

У дисертації розглянуто всі способи правового регулювання (дозволяння; заборона; зобов'язування) в контексті співвідношення з його методами.

Проведений аналіз дозволив сформулювати поняття методу кримінально-процесуального права як категорії цієї галузі права, через яку виявляється вплив держави на всіх суб'єктів, котрі беруть участь у діяльності з порушення, досудового розслідування і судового розгляду кримінальних справ, а також одних суб'єктів на інших.

Автор обґрунтовує висновок про те, що в кримінальному процесі правове регулювання здійснюється за допомогою трьох методів: імперативного, диспозитивного і змагального.

У підрозділі 1.3. *“Методи і предмет правового регулювання у кримінальному процесі”* дисертант зазначає, що предмет правового регулювання вказує, на яку групу суспільних відносин спрямований вплив норм права, і є визначальним критерієм системи права. Останній в теорії права визначається як сукупність якісно однорідних суспільних відносин, урегульованих правовими нормами (О.Ф. Скакун).

У науці кримінального процесу дане загальне положення зазнає деяких модифікацій. Кримінальний процес традиційно розглядається не як сукупність правовідносин, а як специфічний вид людської діяльності. Останній, як відомо, притаманні такі характеристики, як мета, завдання, дії, функції, учасники, стадії, рішення тощо.

У зв'язку з цим автор розглядає проблему визначення поняття предмета кримінально-процесуального права, що полягає у вирішенні питання про співвідношення кримінально-процесуальної діяльності і суспільних відносин у сфері кримінального судочинства. З метою вирішення цього питання досліджено загальні поняття “діяльність” і “суспільні відносини” і зроблено висновок про їх нерозривність. Будь-яка, в тому числі і кримінально-процесуальна, діяльність має соціальне значення, а тому є актом взаємодії суб'єктів. Тому не можна робити категоричних висновків про те, що кримінально-процесуальне право регулює винятково або діяльність, або суспільні відносини.

Специфіка предмета регулювання кримінально-процесуального права полягає в його постійній рухомості, що відображає динамічність кримінального судочинства. У зв'язку з цим покладати

лише суспільні відносини в основу визначення предмета правового регулювання процесуального права не зовсім правильно. Автор, однак, звертає увагу на те, що під час теоретичних досліджень кримінального процесу, коли його можна ґрунтовно розглянути у статичі, доцільно використовувати підхід до розуміння предмета правового регулювання як сукупності суспільних відносин.

Суспільні відносини, що регулюються кримінально-процесуальним правом, відзначаються певною специфікою. Саме вона впливає на вибір державною владою засобів юридичного впливу, до числа яких належать і методи правового регулювання.

У підрозділі 1.4. **“Поняття і види правових гарантій реалізації методів правового регулювання в кримінально-процесуальній діяльності”** автор підкреслює, що методи кримінально-процесуального права не можуть самі по собі автоматично забезпечити власну реалізацію у практиці діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду.

Проаналізувавши точки зору вчених щодо загального поняття кримінально-процесуальних гарантій (В.М. Горшенєв, В.З. Лукашевич, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.М. Савицький, В.П. Шибіко, В.С. Зеленецький, М.В. Куркін та ін.), дисертант класифікує правові гарантії залежно від того, реалізацію якого методу – імперативного, диспозитивного чи змагального – вони забезпечують.

Правові гарантії реалізації методів правового регулювання у практиці кримінально-процесуальної діяльності класифіковані також залежно від того, яка галузь права їх врегульовує. За цим критерієм вони поділяються на: 1) кримінально-правові; 2) процесуально-правові; 3) адміністративно-правові; 4) цивільно-правові; 5) дисциплінарні та ін.

РОЗДІЛ 2 “Імперативний метод правового регулювання у кримінальному процесі” присвячений дослідженню принципу публічності як основи імперативного методу правового регулювання, його поняття, структури; функціонального призначення імперативного методу; впливу його на зміст і форму кримінально-процесуальної діяльності та гарантій реалізації в ній даного методу. Розділ складається з п’яти підрозділів.

У підрозділі 2.1. **“Принцип публічності – основа імперативного методу правового регулювання у кримінальному процесі”** досліджено один з основних принципів кримінального процесу, яким є публічність (офіційність) діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду.

Стаття 4 КПК, в якій сформульовано принцип публічності, має цілком визначених, конкретних адресатів, якими є державні органи: суд, прокурор, слідчий і орган дізнання. Всі ці органи зобов’язані виконати передбачені аналізованою статтею дії, але тільки в межах своєї компетенції. Дане положення закону спонукало автора до дослідження загальних питань компетенції, яку, виходячи з її характеру, слід називати кримінально-процесуальною компетенцією.

Розглянуто всі елементи кримінально-процесуальної компетенції, до яких належать:

а) нормативно встановлені цілі й обумовлені ними кримінально-процесуальні функції; б) предмети відання як юридично визначені певні сфери й об'єкти впливу; в) владні повноваження як гарантована законом міра прийняття рішень і вчинення дій.

На підставі результатів проведеного аналізу автор дає власне визначення принципу публічності як правового положення, згідно з яким орган дізнання, слідчий, прокурор і суд повинні на підставі наданих їм державою правообов'язків здійснити в офіційному порядку всі процесуальні дії у кримінальній справі для досягнення мети кримінального процесу і задоволення, таким чином, загальноносуспільних інтересів у сфері боротьби зі злочинністю.

Таке визначення принципу публічності показує, що єдино можливим методом правового регулювання, з допомогою якого положення цього принципу можуть бути втілені у кримінальний процес, є імперативний метод.

У підрозділі 2.2. *“Поняття і структура імперативного методу правового регулювання у кримінальному процесі”* зазначено, що у кримінальному процесі імперативний метод правового регулювання визначається як метод, функціональним призначенням якого є забезпечення реалізації положень принципу публічності, а змістом – врегулювання правовідносин між суб'єктами, які беруть участь у кримінальній справі, встановленням обов'язків або заборон і відповідальності за їх порушення.

Основним положенням у структурі імперативного методу правового регулювання у кримінальному процесі є те, що сформульоване у ст. 4 КПК. Ця норма кримінально-процесуального права “вдихає імперативний дух” у всі інші його норми, що робить її визначальною, головною в системі імперативного впливу на суб'єктів правовідносин, які виникають, розвиваються і припиняються у кримінальній справі.

Другим рівнем структурної організації імперативного методу правового регулювання у кримінальному процесі є сукупність положень (правил), що впливають із встановленого ст. 4 КПК обов'язку органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду. Дані положення (структурні елементи) є підпорядкованими зазначеному загальному обов'язку. Через те, що всі вони у кримінальному процесі є формально рівнозначними між собою, спосіб їхнього зв'язку можна визначити як горизонтальний.

Загальним для всіх цих структурних елементів є те, що вони, по-перше, конкретизують імперативний вплив держави на уповноважені нею органи; по-друге, виявляють такий вплив компетентних органів на інших суб'єктів процесу. У зв'язку з цим у системі структурних елементів імперативного методу правового регулювання, підпорядкованих основному, слід виділяти дві відповідні групи: 1) обов'язки; 2) заборони. Визначено основні структурні елементи кожної з груп.

У підрозділі 2.3. *“Функціональне призначення імперативного методу правового регулювання у кримінальному процесі”* зазначено, що функціональне призначення імперативного методу пра-

вового регулювання у кримінальному процесі обумовлюється його публічною природою, спрямованістю на задоволення загальносуспільного (державного) інтересу. Тому дослідження значення цього методу має включати не тільки правові, а й суспільні аспекти. Останньою обставиною визначаються і функції даного методу, до числа яких належать: 1) суспільна; 2) правова.

Суспільну функцію імперативного методу правового регулювання у кримінальному процесі визначають три положення: 1) реалізація основоположного для правової держави і громадянського суспільства загально-правового принципу, яким є рівність громадян перед законом і судом, а також принципу соціальної справедливості; 2) забезпечення досягнення мети кримінального процесу – охорони прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь, що є окремим проявом мети існування суспільства в цілому, – охорони прав і законних інтересів всіх членів суспільства; 3) забезпечення суспільного розподілу праці: одні суб'єкти суспільства (органи дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду) розкривають злочини, здійснюють розслідування обставин їх вчинення, карають винних, а інші – працюють над створенням соціальних благ.

Правове значення імперативного методу правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності залежно від його зв'язку з тією чи іншою галуззю права поділяється на кримінально-правове та процесуально-правове.

Кримінально-правове значення імперативного методу проявляється у тому, що він виконує допоміжну функцію щодо реалізації притаманного для кримінального права принципу невідворотності покарання.

Процесуально-правове значення імперативного методу кримінально-процесуального права проявляється в кількох аспектах: 1) цей метод виконує гарантійну (забезпечувальну) функцію щодо реалізації принципу публічності; 2) відіграє у кримінальному процесі системно-організуючу функцію, бо безпосередньо впливає на його системно-структурну організацію; 3) функціонально забезпечує динамічний розвиток кримінально-процесуальної діяльності; 4) виконує функцію узгодження інтересів суб'єктів кримінального процесу, зміст якої полягає не в компромісному вирішенні спірних питань, що виникають між сторонами процесу (ця функція є характерною для диспозитивного методу правового регулювання), а у співставленні інтересів окремих суб'єктів і загальносуспільних інтересів.

У підрозділі 2.4. *“Вплив імперативного методу на зміст і форму кримінально-процесуальної діяльності”* дисертант доводить, що імперативний метод кримінально-процесуального права пронизує увесь кримінальний процес, впливаючи на його структурну організацію.

Запровадження у законодавчу практику в 2001 році поняття “сторони”, якого не знало радянське кримінально-процесуальне право, свідчить про зміну концептуального підходу до розуміння кримінального процесу: від тоталітарного (спосіб боротьби держави зі злочинністю) до демократичного (спосіб розв'язання кримінально-правового конфлікту).

Зміна підходу вимагає перегляду критеріїв здійснення публічної кримінально-процесуальної діяльності, якими є законність (точне і неухильне виконання положень принципу публічності кримінального процесу) та доцільність (можливість держави і потерпілого йти на компроміс з винною особою) кримінального переслідування. Автор обґрунтовує необхідність розширення критерію доцільності у вітчизняному кримінальному процесі.

Динамізм кримінального процесу проявляється від самого його початку (ініціації) до завершення у зв'язку з виконанням всіх завдань, що підлягали вирішенню у справі. Методи правового регулювання у кримінальному процесі покликані забезпечувати динамічний розвиток діяльності у справі. Імперативний метод правового регулювання серед інших таких методів потенційно має найбільшу “енергію”. Ця обставина і визначає процесуальну форму (процесуальний порядок) діяльності компетентних державних органів.

Автор дисертації підкреслює, що кримінальний процес дістає свій зовнішній вираз завдяки тому, що імперативний метод правового регулювання немов пов'язує всі його структурні елементи, що виникають у процесі в певному порядку, в єдину систему.

Імперативний метод правового регулювання безпосередньо впливає і на внутрішню побудову (структуру) кримінально-процесуальної діяльності, бо він використовується для врегулювання підстав до її початку і руху процесу “вперед”.

На підставі аналізу поняття “стадія кримінального процесу” та співвідношення стадій функціональної і логічної послідовності дисертант обґрунтовує висновок про те, що апеляційне, касаційне провадження та перегляд судових рішень у порядку виключного провадження не є стадіями кримінального процесу. Зазначені провадження є формами перегляду судових рішень.

У підрозділі 2.5. **“Правові гарантії реалізації імперативного методу у кримінально-процесуальній діяльності”** досліджено кримінально-правові та кримінально-процесуальні гарантії реалізації даного методу.

Специфіка кримінально-правових гарантій реалізації імперативного методу правового регулювання у кримінально-процесуальній діяльності полягає в тому, що всі норми-гарантії кримінального права мають імперативний характер. Вони, так само як і норми кримінально-процесуального права, змодельовані законодавцем із застосуванням імперативного методу правового регулювання.

Проаналізувавши норми розділу 18 КК “Злочини проти правосуддя”, дисертант виділив три групи норм-гарантій за вищезазначеними критеріями.

Перша група норм присвячена гарантіям реалізації імперативного методу правового регулювання в діяльності колегіально діючого суду або одноособово діючого судді при виконанні ними обов'язків з розгляду і вирішення кримінальних справ. До числа цих кримінально-правових гарантій належать: 1) гарантії від перешкоджання виконанню обов'язків суддею; 2) гарантії виконання суддями своїх обов'язків у умовах, вільних від погроз і насильства; 3) гарантії виконання судових

рішень.

До другої групи кримінально-правових гарантій реалізації імперативного методу правового регулювання належать гарантії, спрямовані на забезпечення отримання достовірних доказів та істинних висновків у кримінальній справі: 1) гарантії достовірності даних, що містяться у приводах до початку кримінального процесу; 2) гарантії достовірності фактичних даних у полістадійному процесі.

Третя група кримінально-правових гарантій спрямована на забезпечення безперешкодного ходу провадження у кримінальній справі. Гарантії цієї групи виступають у вигляді кримінальної відповідальності за протидію розслідуванню і судовому розгляду кримінальної справи. Такими гарантіями є: 1) кримінально-правові гарантії вільного з'явлення суб'єктів кримінального процесу до органів, які його ведуть, і вільного давання ними показань; 2) кримінально-правові гарантії нерозголошення даних досудового слідства; 3) кримінально-правові гарантії протидії приховуванню злочинів.

РОЗДІЛ 3 “Диспозитивний метод правового регулювання у кримінальному процесі” присвячений дослідженню принципу диспозитивності як основи диспозитивного методу правового регулювання; поняття, структури і функціонального призначення диспозитивного методу; його впливу на зміст і форму кримінально-процесуальної діяльності та гарантій реалізації в ній цього методу. Розділ складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 3.1. **“Принцип диспозитивності – основа диспозитивного методу правового регулювання у кримінальному процесі”** досліджено новий для вітчизняного кримінального процесу принцип диспозитивності.

Проаналізувавши генезис диспозитивності у праві, дисертантом з'ясовано, що основною ознакою принципу диспозитивності є забезпечена законом можливість заінтересованих осіб розпоряджатися своїми матеріальними і процесуальними правами.

У кримінальному судочинстві право сторін розпоряджатися процесуальними правами проявляється у трьох основних аспектах: 1) право на ініціювання кримінального процесу наданням інформації про вчинений злочин органам дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду; 2) право заявляти клопотання, відводи, оскаржувати дії і рішення посадових осіб і органів, які ведуть процес; 3) право розпоряджатися доказовим матеріалом.

Свобода учасників кримінального процесу щодо розпорядження матеріальними правами означає можливість для потерпілого і цивільного позивача та осіб, які їх представляють, вільно заявляти або не заявляти вимоги про: 1) притягнення винного до кримінальної відповідальності з призначенням йому покарання (кримінально-правова вимога); 2) відшкодування завданої злочином шкоди (цивільно-правова вимога). Для обвинуваченого (його захисника, законних представників) свобода у розпорядженні своїми правами полягає у відшкодуванні за власною ініціативою шкоди, завданої

злочином (або невідшкодування її), і визнання чи невизнання вини.

Принцип диспозитивності дозволяє заінтересованим учасникам процесу або використати надані їм законом права або ж утриматися від їх реалізації. Примус у використанні цих прав є не припустимим.

Проведений аналіз принципу диспозитивності у кримінальному процесі дозволив дисертанту сформулювати визначення його поняття. Під принципом диспозитивності у кримінальному процесі слід розуміти правове положення, згідно з яким суб'єктам кримінального процесу надається і забезпечується можливість вільно, в межах закону обирати способи поведінки для захисту своїх кримінально-правових і процесуальних прав, а також впливати на хід і результати кримінально-процесуальної діяльності, головним призначенням якого є забезпечення гнучкості та повноти захисту заінтересованими суб'єктами процесу своїх прав, а також стимулювання їх активності у захисті цих прав.

У цьому підрозділі автор висловив власний погляд на проблему визначення кількісних і якісних характеристик системи принципів кримінального процесу. Дисертант доводить, що принципами кримінального процесу як динамічної системи не можуть бути права громадян, передбачені Конституцією України (право на особисту недоторканність, право вважатися невинуватим до постановлення вироку суду тощо). Ці положення є фундаментальними основами права, а не принципами окремої його галузі. Вони тільки дістають специфічний вияв під час провадження у кримінальних справах.

Автор дисертації підкреслює, що про диспозитивність можна говорити як про принцип і як про метод. Ці дві категорії перебувають у тісному і доволі специфічному зв'язку. Диспозитивність-принцип забезпечує належну "налаштованість правового механізму". Будучи критерієм конструктивного плану, він обумовлює наявність у процесуальному праві таких норм, які надають і гарантують особам, що беруть участь у справі, демократичну можливість розпоряджатися своїми правами за власним розсудом. Про диспозитивність як про метод правового регулювання треба говорити при переході зі сфери побудови, організації права до сфери його дії.

З викладеного витікає висновок про те, що диспозитивність як принцип процесу є основою для диспозитивного методу правового регулювання, без якого він у кримінально-процесуальному праві існувати не може.

У підрозділі 3.2. *"Поняття і структура диспозитивного методу правового регулювання у кримінальному процесі"* зазначено, що у кримінально-процесуальному праві диспозитивний метод визначається як метод правового регулювання, функціональним призначенням якого є забезпечення реалізації положень принципу диспозитивності, а змістом – врегулювання правовідносин між суб'єктами, які беруть участь у кримінальній справі, встановленням прав і гарантій вільного користування ними.

Розглядаючи диспозитивний метод правового регулювання у кримінальному процесі як ієрархічно побудовану систему, автор зазначає, що найвищим за ієрархією в системі його елементів (першим рівнем структурної організації) є свобода суб'єктів процесу у розпорядженні своїми матеріальними і процесуальними правами за активної участі органів, які ведуть кримінальний процес. В цьому виді юридичного процесу переважає свобода його суб'єктів у розпорядженні процесуальними правами.

Проаналізувавши літературу з філософії права та психології, дисертант дійшов висновку, що свобода суб'єкта кримінально-процесуальних правовідносин полягає не тільки у вирішенні власних інтересів, а й у перебиранні на себе відповідальності за свої вчинки.

Другим рівнем структурної організації цього методу є сукупність положень (правил), які впливають зі свободи суб'єктів у розпорядженні своїми правами. Через те що всі вони у кримінальному процесі є рівнозначними між собою, спосіб їх зв'язку можна визначити як горизонтальний. Підпорядкованими основному є такі положення: 1) забезпечене законом право заінтересованих суб'єктів кримінального процесу активно впливати на його рух і результати; 2) право на оскарження заінтересованими суб'єктами кримінального процесу дій і рішень органів, які його ведуть.

У підрозділі 3.3. *“Функціональне призначення диспозитивного методу правового регулювання у кримінальному процесі”* дисертант стверджує, що головною функцією диспозитивного методу є впровадження принципу диспозитивності у правові норми. Із зазначеної функції випливають всі інші функції диспозитивного методу правового регулювання у кримінальному процесі, які поділяються на основні (головні) і факультативні.

До числа основних функцій диспозитивного методу правового регулювання у кримінальному процесі належать: 1) забезпечення ним гнучкості, а значить – і реальності та повноти захисту заінтересованими суб'єктами процесу своїх прав; 2) стимулювання активності заінтересованих у захисті своїх матеріальних і процесуальних прав суб'єктів кримінального процесу; 3) забезпечення багатоваріантності у здійсненні конкретних дій заінтересованими суб'єктами процесу; 4) забезпечення розумного балансу (оптимального співвідношення) публічно-правового і приватноправового начал під час провадження у кримінальних справах; 5) встановлення специфічного кримінально-процесуального режиму діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду під час порушення, розслідування і розгляду кримінальних справ з метою створення ними умов, необхідних для вільної реалізації заінтересованими суб'єктами своїх матеріальних та процесуальних прав.

Автор дає власне визначення поняття кримінально-процесуального режиму як сукупності методів, які фактично застосовуються під час провадження у кримінальній справі. Наводить різноманітні класифікації цього режиму: 1) законний і незаконний; 2) звичайний і екстремальний; 3) економічний і неекономічний.

Факультативними функціями аналізованого принципу є: 1) функція рушійної сили процесу; 2) функція визначення структури кримінального процесу.

У підрозділі 3.4. *“Вплив диспозитивного методу на зміст і форму кримінально-процесуальної діяльності”* вплив диспозитивного методу правового регулювання на зміст діяльності органів дізнання, слідчого, прокурора і суду досліджено під кутом зору поведінкового аспекту діяльності цих суб'єктів.

У дисертації розглянуто можливість розширення диспозитивного методу (в плані розпорядження суб'єктами процесу матеріальними правами) при провадженні за кожним зі складів нетяжких злочинів за рахунок віднесення справ про злочини публічного обвинувачення до справ приватного, приватно-публічного або публічно-приватного обвинувачення.

Автор обґрунтовує висновок про те, що запровадження диспозитивного методу правового регулювання в жодному разі не може розглядатися як перспектива у кримінальних справах про: 1) злочини, відповідальність за які передбачена в Розділі 1 “Злочини проти основ національної безпеки України” та розділах 7-10, 12-14, 17-29 КК; 2) злочини, внаслідок вчинення яких людина навмисно чи з необережності позбавляється життя; 3) злочини, якими завдається значна, а іноді й непоправна шкода здоров'ю людини, та деякі інші.

Наведено аргументи на користь переведення до числа справ приватного обвинувачення справ про значну кількість злочинів (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження; погроза вбивством; порушення авторського і суміжних прав та ін.).

На підставі аналізу змісту норм кримінального права автор робить висновок про те, що кількість справ про злочини, порушувані в порядку приватно-публічного обвинувачення, може бути також розширена за рахунок включення до їх числа справ про злочини, схожі за об'єктивною стороною зі злочином, передбаченим ч. 1 ст. 152 КК, а також інших злочинів, не пов'язаних із посяганням на загальносуспільні інтереси.

На думку дисертанта, із запровадженням у кримінально-процесуальне право інституту примирення обвинуваченого, підсудного з потерпілим у процесі з'явилася нова категорія справ – справи публічно-приватного обвинувачення.

Аргументовано висновок про необхідність розширення диспозитивного методу регулювання вирішення кримінальних справ примиренням і на справи про злочини середньої тяжкості.

Дисертант дослідив можливості диспозитивного методу правового регулювання у вирішенні проблем спрощення й ускладнення процесуальної форми. Проаналізувавши основні точки зору вчених з проблем диференціації кримінально-процесуальної форми, автор дисертації дійшов двох висновків: 1) диференціація провадження у кримінальних справах має право на існування, що доведено як вітчизняним, так і закордонним досвідом; 2) в основу диференціації кримінально-процесуальної форми (порядку) повинні бути покладені чітко визначені критерії.

Диференціація має відбуватися за двома напрямками: 1) спрощення порядку провадження у справах про злочини, що не є тяжкими; 2) розширення приватних начал у кримінальному процесі завдяки розширенню використання в цій галузі права диспозитивного методу правового регулювання і, як наслідок, зміна форм провадження у справах залежно від того, в якому порядку – приватному, приватно-публічному чи публічно-приватному – вони розглядаються.

Дисертант обґрунтовує пропозицію щодо диференціації досудового слідства на окремі (спрощені) форми і вводить у теорію процесу поняття “кримінально-процесуальний поліформізм”, сутність якого полягає у можливості вибору суб’єктами процесу того чи іншого варіанту форми провадження у кримінальній справі. На відміну від диференціації форм досудового провадження поліформізм полягає в тому, що вибір тієї чи іншої форми досудового слідства здійснюється заінтересованими суб’єктами кримінального процесу.

У кримінально-процесуальному законі пропонується передбачити альтернативні загальному порядку форми досудового слідства: 1) скорочена форма досудового слідства; 2) спрощена форма досудового слідства. Дається визначення кожної з форм і пропонуються моделі їхнього правового регулювання.

У підрозділі 3.5. *“Правові гарантії реалізації диспозитивного методу у кримінально-процесуальній діяльності”* розглянуто кримінально-правові і кримінально-процесуальні гарантії реалізації даного методу.

Проаналізовано дві групи кримінально-правових гарантій реалізації диспозитивного методу правового регулювання у кримінальному процесі: 1) гарантії вільної реалізації прав заінтересованими суб’єктами кримінального процесу – представниками сторін; 2) гарантії вільної реалізації прав іншими суб’єктами процесу.

Серед гарантій першої групи досліджено гарантії, що забезпечують вільну реалізацію прав суб’єктами кримінального процесу, які в силу свого професійного становища і процесуального статусу у кримінальній справі здатні виявляти суттєвий вплив на хід процесу, – захисника підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого і представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача.

Реалізація диспозитивного методу в цій частині правового регулювання діяльності розглядуваних суб’єктів забезпечується встановленням таких кримінально-правових гарантій: 1) гарантії здійснення правомірної діяльності з надання юридичної допомоги без перешкод; 2) гарантії свободи вибору своєї правової позиції в справі (кримінальна відповідальність за дії або погрозу вчинення дій, здатних завдати шкоди життю, здоров’ю, майну захисника чи представника особи або їхнім близьким родичам; умисне знищення або пошкодження майна цих осіб; посягання на їхнє життя).

До числа гарантій, які стосуються безпосередньо заінтересованих суб’єктів кримінального

процесу, належать такі кримінально-правові гарантії: 1) відповідальність особи, яка провадить дізнання або досудове слідство, за примушування давати показання при допиті незаконними діями; 2) відповідальність особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора або судді за недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист.

Проаналізовано роль кожного з елементів системи процесуальних гарантій у забезпеченні реалізації диспозитивного методу в кримінально-процесуальній діяльності. Спочатку досліджено роль у забезпеченні реалізації диспозитивного методу кожної із загальних кримінально-процесуальних гарантій у тій же послідовності, що й під час аналізу імперативного методу, а потім – спеціальних гарантій.

До числа спеціальних гарантій реалізації диспозитивного методу правового регулювання у кримінально-процесуальній діяльності належать: 1) відсутність в органі дізнання, слідчого, прокурора і суду дискреційних повноважень, тобто повноважень вчиняти певні дії і приймати рішення за власним розсудом; 2) самостійність (незалежність) органів дізнання, слідчих, прокурорів і судів (суддів) при провадженні ними процесуальних дій і прийнятті процесуальних рішень у кримінальній справі; 3) обов'язок органу дізнання, слідчого, прокурора і суду (судді) щодо документування процесуальних дій під час провадження у кримінальних справах.

РОЗДІЛ 4 “Змагальний метод правового регулювання у кримінальному процесі” присвячено дослідженню поняття принципу змагальності як основи змагального методу правового регулювання, поняття, структури, функціонального призначення; його впливу на зміст і форму кримінально-процесуальної діяльності та гарантій реалізації в ній цього методу. Розділ складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 4.1. **“Принцип змагальності – основа змагального методу правового регулювання у кримінальному процесі”** основну увагу приділено рівності прав сторін як передумові принципу змагальності.

Сторона обвинувачення, маючи формально однакові права зі стороною захисту, має набагато більше можливостей для їх реалізації. Автор поділяє думку О.В. Смирнова про реальне існування у кримінальному процесі “переваг захисту”, сутність яких полягає у наданні законодавцем стороні захисту додаткових прав з метою забезпечити рівні умови для змагання (презумпція невинності, право підозрюваного, обвинуваченого, підсудного відмовитися від давання показань тощо).

У цьому підрозділі значну увагу приділено дослідженню питання про роль суду в реалізації принципу змагальності і його активності у встановленні обставин, що підлягають доказуванню. Не відкидаючи загальновідомого постулату “істина народжується змагальністю”, автор підкреслює, що істина має встановлюватися не тільки змагальністю, а й у процесі активної діяльності суду. Водночас, немає потреби “силоміць” забезпечувати змагальність судового процесу і наполягати на

реалізації сторонами диспозитивних прав, які вони самі не хочуть реалізовувати.

У контексті забезпечення змагальності розглянуто інститут додаткового розслідування. Зроблено висновок, що цей інститут є перевагою сторони обвинувачення, бо вона, не виконавши вимоги закону щодо повноти дослідження обставин справи на досудових стадіях, завдяки суду отримує можливість для здійснення додаткової обвинувальної діяльності.

У підрозділі 4.2. *“Поняття і структура змагального методу правового регулювання у кримінальному процесі”* зазначено, що специфіка предмета кримінально-процесуального права позначається на методах правового регулювання. Специфіка деяких кримінально-процесуальних відносин полягає в тому, що вони є не двосторонніми, а тристоронніми (слідчий (прокурор) – суддя – обвинувачений). Врегулювати їх з використанням традиційних (імперативного та диспозитивного) методів неможливо, тому щодо цих специфічних відносин законодавець застосував і специфічний метод правового регулювання – змагальний.

Якщо імперативний і диспозитивний методи в контексті змагальності створюють “поле активності сторін”, то змагальний метод – “поле стримування” цієї активності. Енергія суду спрямовується на обмеження такої активності сторін, яка сприятиме виходу останніх за межі закону або зробить неможливим їхнє справедливе змагання. Отже, змагальний метод не є чимось середнім між імперативним і диспозитивним методами. Це цілком самостійний метод правового регулювання у кримінальному процесі, який має своє функціональне призначення.

Змагальний метод правового регулювання у кримінальному процесі визначається як метод правового регулювання, сутність якого полягає у забезпеченні впливу сторін кримінального процесу одна на одну через вільного (незалежного) від їхніх інтересів арбітра – суду – і можливості останнього стримувати активність сторін, пов’язану з порушенням закону чи створенням умов, що погіршують становище іншої сторони.

Найвищим за ієрархією структурним елементом змагального методу правового регулювання є положення, згідно з яким здійснення впливу однієї сторони на іншу не може відбуватися інакше, як через суд.

Всі інші структурні елементи розглядуваного методу являють собою положення, які конкретизують вищезазначене. Вони за значенням перебувають на одному – горизонтальному – рівні. До числа таких положень належать: 1) вирішення судом питання про давання дозволу на застосування стороною обвинувачення примусових заходів щодо обвинуваченого (підозрюваного); 2) вирішення судом клопотань, заявлених сторонами; 3) заборона на вирішення судом за власною ініціативою спірних питань, що виникають між сторонами; 4) контроль суду за виконанням органами кримінального переслідування окремих процедур; 5) контроль суду за прийняттям органами кримінального переслідування процесуальних рішень, в яких відображається рух справи; 6) вирішення судом питання про давання дозволу на провадження окремих процесуальних дій (огляду, обшуку,

накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з каналів зв'язку, накладення арешту на майно, ексгумації).

Всі проаналізовані вище структурні елементи утворюють у своїй єдності змагальний метод правового регулювання у кримінальному процесі. Набір цих елементів визначає зміст змагального методу і обумовлює потенційні можливості його впливу на зміст і форму кримінально-процесуальної діяльності.

У підрозділі 4.3. **“Функціональне призначення змагального методу правового регулювання у кримінальному процесі”** зазначено, що змагальний метод правового регулювання існує у кримінальному процесі об'єктивно. Усунення його з процесуального права можливе тільки одночасно з вилученням з нього принципу змагальності. Але на даному етапі (так само, як і в найближчому та віддаленому майбутньому) розвитку вітчизняної правової системи це є неможливим. Таким чином, основною функцією змагального методу є запровадження у кримінально-процесуальне право положень принципу змагальності.

Дана функція „розпадається” на ряд допоміжних щодо неї функцій змагального методу, через які вона конкретизується у процесуальному праві. Таких функцій декілька: 1) приведення надмірної активності сторін у „нормативну” активність у відстоюванні своїх інтересів; 2) врівноважування прав і можливостей сторін під час їх реалізації в ситуаціях, коли одна сторона створює для себе вигідні умови для змагання, а іншу, навпаки, ставить у невідповідні умови; 3) правова інтеграція цілей і завдань сторін, що беруть участь у кримінальній справі, в мету і завдання кримінального процесу; 4) обмеження повноважень сторін.

У цьому підрозділі досліджено зміст кожної із зазначених функцій.

У підрозділі 4.4. **“Вплив змагального методу на зміст і форму кримінально-процесуальної діяльності”** зазначено, що змагальний метод застосовується тоді, коли у кримінальному процесі розпочинається реалізація функцій кримінального переслідування і захисту.

У дослідчому кримінальному процесі елементи змагальності (якщо вони взагалі існують) перебувають у зародковому стані, а тому у застосуванні змагального методу правового регулювання потреби немає. Виняток складають випадки, коли органи кримінального переслідування приймають рішення про порушення кримінальної справи, яке може бути оскаржене до суду.

Впливає змагальний метод на зміст досудової кримінально-процесуальної діяльності також в інших ситуаціях, коли вирішуються питання про конкретні дії з переслідування особи, наприклад під час затримання підозрюваного, пред'явлення обвинувачення тощо. Дисертант наголошує на тому, що пред'явлення обвинувачення є вищою формою кримінального переслідування, здійснюваного під час досудового провадження. Тому воно повинно перебувати під контролем суду-арбітра. У дисертації обґрунтовується позиція щодо необхідності участі судді під час пред'явлення обвинувачення.

Стадією, в якій змагальний метод пронизує всю кримінально-процесуальну діяльність, є стадія судового розгляду кримінальної справи. Таке положення змагального методу викликане тим, що в цій стадії приймає справу до свого провадження і здійснює його не сторона обвинувачення, а сам арбітр – суд. Тому врегулювати кримінально-процесуальні відносини в стадії розгляду справи без застосування змагального методу неможливо. Широке застосування змагального методу не виключає існування у стадії судового розгляду імперативного та диспозитивного методів.

Змагальний метод, на відміну від інших методів правового регулювання, впливає не на всі структурні елементи кримінально-процесуальної діяльності. Він знаходить вияв тільки в тих її елементах, що пов'язані з кримінальним переслідуванням конкретної особи, незалежно від того, є це переслідування публічним чи приватним.

Питання удосконалення застосування змагального методу правового регулювання стосуються, головним чином, досудових стадій процесу.

У підрозділі 4.5. **“Правові гарантії реалізації змагального методу в кримінально-процесуальній діяльності”** зазначено, що специфічний метод правового регулювання, яким є змагальний метод, вимагає специфічних гарантій його реалізації у кримінально-процесуальній діяльності. Оскільки змагальний метод правового регулювання є притаманним тільки для процесуальних галузей права, то і для своєї реалізації він потребує суто процесуальних гарантій. Гарантії реалізації змагального методу залежно від того, розповсюджують вони свій вплив на всі положення щодо змагальності чи тільки на ті, що стосуються діяльності сторін, поділяються на дві групи: 1) загальні процесуальні гарантії змагального методу; 2) процесуальні гарантії змагальної діяльності сторін.

Дисертант виділяє й аналізує такі загальні процесуальні гарантії реалізації змагального методу: 1) панівне становище суду; 2) рівність прав сторін і підтримання судом рівного положення сторін протягом всього часу провадження у кримінальній справі; 3) можливість потерпілого й обвинуваченого скористатися допомогою представника і захисника своїх прав; 4) обов'язкова участь сторін під час провадження у справі, здійснюваного в суді (за деякими винятками); 5) право представників сторін обвинувачення і захисту брати участь в судових дебатах.

Друга група гарантій реалізації змагального методу, в свою чергу, поділяється на дві підгрупи: 1) процесуальні гарантії діяльності сторони обвинувачення; 2) процесуальні гарантії діяльності сторони захисту.

Сукупність гарантій першої підгрупи складають такі гарантії: 1) наявність серед представників сторони обвинувачення суб'єктів з державно-владними повноваженнями (органи дізнання, досудового розслідування, прокурор); 2) можливість сторони обвинувачення змінювати первинне обвинувачення; 3) формування достатньої для обвинувачення сукупності доказів в умовах нерозголошення даних досудового розслідування; 4) можливість прийняття судом за клопотанням сторони

обвинувачення рішення про повернення кримінальної справи для провадження додаткового досудового розслідування.

До числа процесуальних гарантій діяльності сторони захисту належать: 1) презумпція невинності; 2) заборона переходу права на обвинувачення від прокурора до інших, окрім потерпілого, суб'єктів; 3) право обвинуваченого не давати показання та відсутність у нього обов'язку давати правдиві показання; 4) обов'язковість для суду відмови прокурора від обвинувачення; 5) право підсудного на останню репліку (ч. 5 ст. 318 КПК) та на останнє слово (ст. 319 КПК).

Порушення судом (арбітром) або однією зі сторін (чи обома) зазначених гарантійних положень щодо реалізації змагального методу правового регулювання у кримінальному процесі в будь-якому разі є суттєвими і мають тягнути за собою скасування прийнятих у справі процесуальних рішень.

РОЗДІЛ 5 “Співвідношення імперативного методу із диспозитивним та змагальним методами правового регулювання у кримінальному процесі: сучасний стан і перспективи” присвячений дослідженню сучасного стану та перспектив співвідношення імперативного методу правового регулювання у кримінальному процесі із диспозитивним та змагальним методами. Розділ складається з двох підрозділів.

У підрозділі 5.1. *“Співвідношення імперативного та диспозитивного методів правового регулювання у кримінальному процесі: сучасний стан і перспективи”* зроблено висновок про те, що: 1) імперативний і диспозитивний методи перебувають між собою у специфічному і навіть, можна сказати, унікальному зв'язку; 2) вони тільки на перший погляд видаються настільки антагоністичними, що в межах однієї процесуальної системи не можуть існувати, насправді ж це не так.

Дисертант доводить, що в “чистому” вигляді імперативний метод у кримінально-процесуальному праві, як це традиційно вважалося, не існує й існувати не може. Імперативним вимогам щодо діяльності органу дізнання, слідчого, прокурора і суду (судді) завжди кореспондує диспозитивність (свобода) у діяльності інших суб'єктів процесу. Способом співіснування цих двох методів у кримінально-процесуальному праві є взаємообмеження.

Проаналізувавши співвідношення принципів публічності та диспозитивності, а також імперативного методу з диспозитивним, автор дійшов висновків про те, що принципи публічності і диспозитивності не є принципами-конкурентами, бо вони не є парними категоріями. Диспозитивність може конкурувати лише з імперативністю під час забезпечення нормативного впливу на суб'єктів кримінального процесу. Наявність двох протилежних за своїм функціональним призначенням методів створює умови для більш гнучкого регулювання кримінально-процесуальних відносин, перетворюючи їх на відносини субординації або координації.

Намагання побудувати суспільство за новим принципом – “не людина для держави, а держава для людини” – сприятиме поступовому розширенню використання у кримінально-процесуальному праві диспозитивного методу і звуженню (до певних меж) імперативного.

Автор наголошує на необхідності розроблення в Україні концепції розвитку процесуальних галузей права взагалі і кримінально-процесуального права зокрема.

У підрозділі 5.2. *“Співвідношення імперативного та змагального методів правового регулювання у кримінальному процесі: сучасний стан і перспективи”* дисертант доводить, що здійснення досудового розслідування стороною обвинувачення (кримінального переслідування) і врегулювання його винятково за допомогою імперативного методу є проявом чистої “інквізиційності” у процесі. Саме ця обставина породила в теорії процесу поняття “функція розслідування”, яка традиційно вважалася нейтральною щодо функцій обвинувачення, захисту і вирішення справи. Застосування імперативного методу було покликане змусити всіх суб’єктів досудового провадження, незалежно від їхнього інтересу у справі, шукати істину, а в суді змагатися, відстоюючи свої інтереси.

На сучасному етапі в досудових стадіях імперативний метод правового регулювання все частіше поєднується зі змагальним методом. Хоча на стадії досудового розслідування “дефіцит” змагальності відчуватиметься завжди, бо у вітчизняному кримінальному процесі (як у теорії, так й у проекті КПК) тенденцій до передавання повноважень щодо розслідування злочинів від органів виконавчої влади до органів судової влади не спостерігається.

Існування імперативного і змагального методу ізольовано один від одного є неможливим не тільки у сучасному кримінально-процесуальному праві, а й у перспективі. Дисертант обґрунтовує прогноз щодо розширення сфери застосування змагального методу. Але, на відміну від диспозитивного, він не обмежуватиме сфери застосування імперативного методу правового регулювання. Скоріше – навпаки. Оскільки імперативний та змагальний методи тісно пов’язані між собою, то розширення застосування останнього потягне за собою (хоч і незначне) збільшення у кримінально-процесуальному праві сфери використання імперативного методу. Але збільшення це відбудеться не пропорційно розширенню змагального методу, а тільки в частині, необхідній для забезпечення реалізації останнього.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації відображені результати, що свідчать про вирішення значної наукової проблеми: на підставі комплексного дослідження визначено сутність фундаментальної для кримінального процесу правової категорії, якою є методи правового регулювання суспільних відносин, що виникають, розвиваються і припиняються під час провадження у кримінальних справах.

Наукові результати підтверджують досягнення мети дослідження та виконання всіх завдань, поставлених у вступі до дисертації. Основними результатами дисертаційного дослідження, на думку автора, є такі.

1. Методи правового регулювання у кримінальному процесі – це категорії, через які виявляється вплив держави на всіх суб'єктів процесу, а також одних суб'єктів на інших.

2. Визначальним у співвідношенні „предмет-метод” є предмет кримінально-процесуального права.

3. Імперативний метод правового регулювання у кримінальному процесі – це метод, функціональним призначенням якого є забезпечення реалізації положень принципу публічності, а змістом – врегулювання правовідносин між суб'єктами, які беруть участь у кримінальній справі, встановленням обов'язків або заборон і відповідальності за їх порушення. Структурно імперативний метод кримінально-процесуального права складається з обов'язків його суб'єктів та встановлених для них заборон. До числа основних обов'язків, через які проявляється імперативний метод, належать: 1) обов'язок органу дізнання, слідчого, прокурора і суду здійснити процесуальну діяльність (вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, і до їх покарання) протягом певного строку; 2) обов'язок державних органів, що здійснюють кримінально-процесуальну діяльність, за наявності відповідних підстав надати певний статус її суб'єктам; 3) обов'язок органу дізнання, слідчого, прокурора і суду щодо забезпечення прав всіх суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності; 4) обов'язок щодо встановлення ними причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, і вжиття заходів до їх усунення.

Основними імперативними заборонами є: 1) заборона органам дізнання, досудового слідства і прокуратури перебирати на себе функцію правосуддя, а суду – функцію кримінального переслідування; 2) заборона на здійснення дізнавачем, слідчим, прокурором і суддею провадження у кримінальній справі у випадках, коли у них з'являються інші, окрім інтересів справи (загальносуспільних інтересів), інтереси; 3) заборона домагатись показань обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у кримінальній справі, насильством, погрозами та іншими незаконними заходами; 4) заборона органам дізнання, досудового слідства, прокуророві і суду провадити такі процесуальні дії, у результаті яких може бути завдано шкоди здоров'ю учасникам цих дій або понижено їхню гідність; 5) заборона ставити допитуваним запитання, у формулюваннях яких міститься відповідь або частина відповіді чи підказка до неї (навідні запитання).

4. Диспозитивний метод кримінально-процесуального права – це метод правового регулювання, функціональним призначенням якого є забезпечення реалізації положень принципу диспозитивності, а змістом – врегулювання правовідносин між суб'єктами, які беруть участь у кримінальній справі, встановленням прав і гарантій вільного користування ними. Найвищим за ієрархією в системі елементів диспозитивного методу є свобода суб'єктів процесу у розпорядженні своїми матеріальними і процесуальними правами за активної участі органів, які ведуть кримінальний процес. Підпорядкованими зазначеному вище основному положенню є: 1) обов'язок прокурора, слідчого й особи, яка провадить дізнання, роз'яснити особам, що беруть участь у справі, їхні права;

2) обов'язок прокурора, слідчого і особи, яка провадить дізнання, забезпечити особам, що беруть участь у справі, можливість реалізації їх прав; 3) забезпечена законом можливість заінтересованих суб'єктів кримінального процесу активно впливати на його рух і результати; 4) право на оскарження заінтересованими суб'єктами кримінального процесу дій і рішень органів, які його ведуть.

5. Основними функціями принципу диспозитивності є: 1) забезпечення ним гнучкості, а значить і реальності та повноти захисту заінтересованими суб'єктами процесу своїх прав; 2) стимулювання активності заінтересованих у захисті своїх кримінально-правових (матеріальних) і процесуальних прав суб'єктів кримінального процесу; 3) забезпечення багатоваріантності в здійсненні конкретних дій заінтересованими суб'єктами процесу; 4) забезпечення розумного балансу (оптимального співвідношення) публічно-правового і приватноправового начал під час провадження у кримінальних справах; 5) встановлення специфічного кримінально-процесуального режиму діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду під час порушення, розслідування і розгляду кримінальних справ з метою створення ними умов, необхідних для вільної реалізації заінтересованими суб'єктами своїх матеріальних та процесуальних прав. Факультативними функціями аналізованого принципу є: 1) функція рушійної сили процесу; 2) функція визначення структури кримінального процесу.

6. Змагальний метод кримінально-процесуального права – це метод правового регулювання, сутність якого полягає у забезпеченні впливу сторін кримінального процесу одна на одну через вільного (незалежного) від їхніх інтересів арбітра – суду і можливості останнього стримувати активність сторін, пов'язану з порушенням закону чи створенням умов, що погіршують становище іншої сторони. Найвищим за ієрархією структурним елементом змагального методу правового регулювання є положення, згідно з яким здійснення впливу однієї сторони на іншу не може відбуватися інакше, як через суд. Підпорядкованими йому є такі правові положення: 1) вирішення судом питання про давання дозволу на застосування стороною обвинувачення примусових заходів щодо обвинуваченого (підозрюваного); 2) вирішення судом клопотань, заявлених сторонами; 3) заборона на вирішення судом за власною ініціативою спірних питань, що виникають між сторонами; 4) контроль суду за виконанням органами кримінального переслідування окремих процедур; 5) контроль суду за прийняттям органами кримінального переслідування процесуальних рішень, в яких відображається рух справи; 6) вирішення судом питання про давання дозволу на провадження окремих процесуальних дій (огляд, обшук, накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з каналів зв'язку, накладення арешту на майно).

7. Основна функція змагального методу полягає в запровадженні у кримінально-процесуальне право положень принципу змагальності. Допоміжними щодо неї функціями цього методу є: 1) приведення надмірної активності сторін у нормативну активність у відстоюванні своїх інтересів; 2) врівноважування прав і можливостей сторін в їх реалізації у ситуаціях, коли одна сторона

створює для себе вигідні умови для змагання, а іншу, навпаки, ставить у невиконанні для цього умови; 3) правова інтеграція цілей і завдань сторін, що беруть участь у кримінальній справі, в мету і завдання кримінального процесу; 4) обмеження повноважень сторін.

8. У чистому вигляді імперативний метод правового регулювання у кримінальному процесі не існує й існувати не може. Імперативним вимогам щодо діяльності органу дізнання, слідчого, прокурора і суду (судді) завжди кореспондує диспозитивність (свобода) у діяльності інших суб'єктів процесу.

9. Існування імперативного і змагального методу ізольовано один від одного є неможливим не тільки у сучасному кримінально-процесуальному праві, а й у перспективі. Цілком достовірно можна спрогнозувати, що змагальний метод правового регулювання буде більше впроваджуватися у кримінально-процесуальне право. Але, на відміну від диспозитивного, він не обмежуватиме сферу застосування імперативного методу правового регулювання.

Сутність проведеного дисертаційного дослідження визначають три основних теоретичних позиції: 1) предмет кримінально-процесуального права потребує для свого врегулювання не одного – імперативного, а ще двох методів – диспозитивного та змагального; 2) ці три методи правового регулювання перебувають у складному співвідношенні, в якому визначальну роль відіграє імперативний метод; 3) у перспективі сфера застосування імперативного методу у кримінально-процесуальному праві буде поступово зменшуватися, а диспозитивного й змагального – збільшуватися.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. *Лобойко Л.М.* Імперативний метод кримінально-процесуального права: Монографія. - Дніпропетровськ: Юрид. акад. М-ва внутр. справ; Ліра лтд. - 2005. - 196 с.
2. *Лобойко Л.М.* Методи кримінально-процесуального права: Монографія. - Дніпропетровськ: Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, 2006. - 352 с.
3. *Лобойко Л.М.* Принцип диспозитивності в кримінальному процесі України: Монографія. - Дніпропетровськ: Юрид. акад. М-ва внутр. справ; Ліра лтд. - 2004. - 216 с.

Навчальні посібники

4. *Лобойко Л.М.* Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: Навч. посіб. - К.: Істина, 2005. - 456 с.
5. *Лобойко Л.М.* Кримінально-процесуальне право: Навч. посіб. для підгот. до держ. іспиту. - 2-е вид., доп. і перероб. - Дніпропетровськ: Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2005. - 204 с.
6. *Лобойко Л.М.* Прийняття міліцією рішень за заявами і повідомленнями про злочини: Навч.-практ. посіб. - Дніпропетровськ: Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2003. - 84 с.
7. *Лобойко Л.М.* Стадії кримінального процесу: Навч. посіб. - К: Центр навчальної літератури, 2005. - 176 с.

Статті у фахових виданнях

8. *Лобойко Л.М.* Відображення змагального методу правового регулювання у змісті кримінально-процесуальної діяльності // Вісник Луганської академії внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України. - 2005. - № 1. - С. 87-97.
9. *Лобойко Л.М.* Відображення змагального методу правового регулювання у формі (структурі) кримінально-процесуальної діяльності // Вісник Хмельницького ін-ту регіонального управління і права. - 2004. - № 4. - С. 205-208.
10. *Лобойко Л.М.* Застосування змагального методу для врегулювання кримінально-процесуальних відносин в стадії досудового розслідування (за проектом КПК України) // Науковий вісник Юрид. акад. МВС України. - 2004. - № 1 (спецвипуск). - С. 25-29.
11. *Лобойко Л.М.* Кримінально-правові гарантії реалізації імперативного методу правового регулювання в практиці кримінально-процесуальної діяльності // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. - 2005. - № 1. - С. 276-288.
12. *Лобойко Л.М.* Кримінально-правові гарантії реалізації принципу диспозитивності в кри-

мінальному процесі // Наук. вісник Юрид. акад. М-ва внутр. справ. - 2003. - № 2. - С. 274-282.

13. *Лобойко Л.М.* Кримінально-процесуальна компетенція: поняття і структура // Юридична Україна. - 2005. - № 3. - С. 73-77.

14. *Лобойко Л.М.* Мета, мотиви і способи ініціації кримінального процесу // Науковий вісник Юрид. акад. МВС України. - 2004. - № 2. - С. 288-296.

15. *Лобойко Л.М.* Методи і предмет кримінально-процесуального права // Прокуратура. Людина. Держава. - 2004. - № 7. - С. 42-51.

16. *Лобойко Л.М.* Підготовка кадрів правоохоронних органів України в сучасних умовах боротьби зі злочинністю // Вісник Ун-ту внутр. справ. - 2000. - № 12. - ч. 2. - С. 194-200.

17. *Лобойко Л.М.* Поняття і види методів кримінально-процесуального права // Науковий вісник Юрид. академії М-ва внутр. справ. - 2004. - № 1. - С. 298-306.

18. *Лобойко Л.М.* Поняття і структура судового (змагального) методу кримінально-процесуального права // Вісник Верховного Суду України. - 2004. - № 9. - С. 39-43.

19. *Лобойко Л.М.* Поняття й види правових гарантій реалізації принципу диспозитивності в кримінальному процесі України // Вісник Запорізького юрид. ін-ту МВС України. - 2003. - № 4. - С. 214-222.

20. *Лобойко Л.М.* Поняття принципу диспозитивності в кримінальному процесі // Вісник Академії правових наук України. - 2003. - № 4 (35). - С. 218-228.

21. *Лобойко Л.М.* Про передбачення в боротьбі зі злочинністю // Вісник Луганського ін-ту внутр. справ МВС України. Спец. випуск у 4-х част. Ч. 3. Проблеми удосконалення законодавства та практики його застосування з урахуванням прогнозу злочинності. - Луганськ: Луганський ін-т внутр. справ МВС України. - 1999. - С. 127-132.

22. *Лобойко Л.М.* Співвідношення імперативного і диспозитивного методів кримінально-процесуального права: сучасний стан і перспективи // Право України. - 2005. - № 6. - С. 79-83.

23. *Лобойко Л.М.* Співвідношення прогнозування та планування процесу боротьби зі злочинністю // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. - Донецьк: Донецький ін-т внутр. справ. - 2002. - № 2. - С. 114-122.

24. *Лобойко Л.М.* Співвідношення стадій логічної і функціональної послідовності в кримінальному процесі // Прокуратура. Держава. Людина. - 2004. - № 2. - С. 78-86.

25. *Лобойко Л.М.* Структура кримінально-процесуальної компетенції прокурора // Вісник прокуратури. - 2006. - № 2. - С. 101-109.

26. *Лобойко Л.М.* Структура принципу диспозитивності в кримінальному процесі // Вісник Луганської академії внутр. справ імені 10-річчя незалежності України. - 2003. - № 2. - С. 80-90.

27. *Лобойко Л.М.* Тактика і методика доказування в дослідчому кримінальному процесі // Вісник ун-ту внутр. справ. - 1998. - № 3. - С. 214-220.

28. *Лобойко Л.М.* Функціональне призначення диспозитивного методу кримінально-процесуального права // *Юридична Україна*. - 2004. - № 12. - С. 63-68.
29. *Лобойко Л.М.* Функціональне призначення імперативного методу правового регулювання в кримінальному процесі // *Вісник Одеського ін-ту внутр. справ*. - 2005. - № 1. - С. 118-122.
30. *Лобойко Л.М.* Функціональне призначення кримінально-процесуальної компетенції // *Науковий вісник Юрид. академії М-ва внутр. справ*. - 2005. - Спец. випуск № 1. - С. 89-96.
31. *Лобойко Л.М., Зеленецький В.С.* Прокурорський нагляд за виконанням законів при реєстрації джерел інформації про злочини // *Вісник прокуратури*. - 2002. - № 6. - С. 35-47.
32. *Лобойко Л.М., Черненко А.П.* Поняття кримінально-процесуальної дії // *Вісник Луганської академії внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України*. - 2004. - № 2. - С. 266-278.
33. *Лобойко Л.М., Шиян А.Г.* Скерування заяв і повідомлень про злочини за предметною належністю // *Вісник Львівського ін-ту внутр. справ при Національній академії внутр. справ України*. - 2003. - № 1. - С. 187-192.
34. *Лобойко Л.М., Шиян А.Г.* Удосконалення методичного забезпечення та методики викладання навчальної дисципліни „Кримінальний процес” // *Наук. вісник Юрид. академії М-ва внутр. справ*. - 2003. - № 1. - С. 309-311.

Тези виступів на конференціях, семінарах

35. *Лобойко Л.М.* Дії органів дізнання у зв'язку зі скаргою потерпілого про вчинення злочину, провадження за яким здійснюється в порядку справ приватного обвинувачення // *Актуальні проблеми профілактики правопорушень підрозділами міліції громадської безпеки. Матеріали науково-практичної конференції*. - К.: Вид-во Нац. акад. внутр. справ України, 2003. - С. 184-189.
36. *Лобойко Л.М.* Допустимість спрощення порядку судового розгляду справи у кримінальному процесі змішаної форми // *Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи. Матеріали науково-практичної конференції*. - К. - Харків: Юрінком Інтер, 2002. - С. 248-250.
37. *Лобойко Л.М.* Кримінально-процесуальний поліформізм як один із шляхів спрощення порядку досудового слідства // *Організаційно-правові питання реформування досудового слідства в Україні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. - Донецьк: Донецький ін-т внутр. справ. - 2003. - С. 113-116.
38. *Лобойко Л.М.* Наслідки відмови у порушенні кримінальної справи // *Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю на етапі реформування кримінального судочинства. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. - Запоріжжя: Запорізький юрид. ін-т МВС України. - 2002. - У 2-х частинах. - Ч. 2. - С. 47-53.
39. *Лобойко Л.М.* Особливості ініціації кримінального процесу у справах про корупцію // *Організаційні та правові проблеми боротьби з корупцією. Матеріали „круглого столу”*. - Харків,

1999. - С. 69-70.

40. *Лобойко Л.М.* Проблеми пізнання у дослідчому кримінальному процесі // Органи внутрішніх справ на початку третього тисячоліття: проблеми протидії злочинності. Матеріали науково-практичної конференції. Науковий вісник Дніпропетровського юрид. ін-ту МВС України. - 2001. - № 1. - С. 241-253.

41. *Лобойко Л.М.* Проблеми співвідношення імперативного і диспозитивного методів у правовому регулюванні у кримінально-процесуальній діяльності // Методологічні проблеми правової науки. Матеріали міжнародної наукової конференції. - Харків / Упорядники М.І. Панов, Ю.М. Грошевий. - Х.: Право, 2003. - С. 341-343.

42. *Лобойко Л.М.* Структурні елементи принципу диспозитивності в кримінальному процесі // Актуальні проблеми кримінального і кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування. Збірник тез доповідей Регіонального круглого столу. - Хмельницький: Хмельницький ін-т регіонального управління та права, - 2003. - С. 38-41.

43. *Лобойко Л.Н.* О совершенствовании правового статуса инициаторов уголовного процесса // Конституційні гарантії захисту людини у сфері правоохоронної діяльності. Матеріали науково-практичної конференції. - Дніпропетровськ: Дніпропетровський юрид. ін-т МВС України, 1999. - С. 301-308.

44. *Лобойко Л.М.* Кримінально-процесуальна компетенція і компетентність слідчого // Проблеми вдосконалення підготовки слідчих та експертів в умовах реформування правоохоронної системи в Україні. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - Львів: Львівський ін-т внутр. справ МВС України, 2005. - С. 98-102.

45. *Лобойко Л.М.* Кваліфікація і мотивація в структурі процесу надання правової допомоги обвинуваченому // Право обвинуваченого на кваліфікований захист та його забезпечення. Матеріали міжнар. наук.-практ. семінару. - Х.: К.: ЦНТ "Гопак", 2006. - С. 73-76.

Інші публікації

46. *Лобойко Л.М.* Безпосереднє виявлення ознак кримінально-каранної контрабанди як привід до початку дослідного провадження // Митна справа. - 1999. - № 5. - С. 38-45.

47. *Лобойко Л.М.* Підстави до ухвалення рішення про відмову в порушенні кримінальної справи // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. - 2002. - № 3. - С. 164-177.

48. *Лобойко Л.М.* Поняття, правила і значення реєстрації джерел інформації про злочини // Наук. вісник Юрид. академії М-ва внутр. справ. - 2002. - № 1. - С. 176-183.

49. *Лобойко Л.М.* Потреба наукового забезпечення відомчої нормотворчої діяльності митних органів України у боротьбі з контрабандою // Вісник Академії митної служби України. - 2000. - № 1.

- С. 64-69.

50. *Лобойко Л.М.* Проблеми підвищення ефективності дізнання у митних органах України в справах про контрабанду // Вісник Академії митної служби України. - 1999. - № 1. - С. 54-59.

51. *Лобойко Л.М.* Реалізація деяких основних положень попереднього розслідування під час дізнання у кримінальних справах про контрабанду // Вісник Академії митної служби України. - 2001. - № 2. - С. 81-87.

52. *Лобойко Л.М.* Структура предмета доказування у дослідчому кримінальному процесі // Наук. вісник Дніпропетровського юрид. ін-ту МВС України.-2000.- № 3. - С. 217-229.

53. *Лобойко Л.М.* Сутність і значення рішення про відмову в порушенні кримінальної справи // Вісник Академії митної служби. - 2001.- № 3. - С. 14-21.

АНОТАЦІЇ

Лобойко Л.М. Методи правового регулювання у кримінальному процесі України. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. - Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, Харків, 2007.

Дисертація є дослідженням, в якому на монографічному рівні досліджені методи правового регулювання, що застосовуються в сучасному кримінальному процесі України.

У роботі розкривається поняття методів кримінально-процесуального права; їхнє співвідношення із предметом цієї галузі права; сутність імперативного, диспозитивного та змагального методів; відображення кожного із методів правового регулювання у змісті і формі кримінально-процесуальної діяльності; гарантії їхньої реалізації у практиці кримінально-процесуальної діяльності; співвідношення імперативного методу із диспозитивним та змагальним методами правового регулювання у кримінальному процесі.

Внесено науково-обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: кримінальний процес; метод правового регулювання; предмет правового регулювання; принцип кримінального процесу; функціональне призначення методів правового регулювання; зміст кримінально-процесуальної діяльності; форма кримінально-процесуальної діяльності; правові гарантії.

Лобойко Л.Н. Методы правового регулирования в уголовном процессе Украины. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 - уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. - Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, Харьков, 2007.

Диссертация является исследованием, в котором на монографическом уровне изучены актуальные проблемы использования в уголовном процессе методов правового регулирования общественных отношений.

В работе на основе результатов научных исследований в общей теории права дается определение методов уголовного процессуального права.

Исследованы три метода правового регулирования, применяемые в уголовном процессе Украины: императивный, диспозитивный, состязательный. Показана связь каждого метода из соответствующими принципами уголовного процесса - публичностью, диспозитивностью, состязательностью. Обоснован вывод о том, что принципов уголовного процесса (его основных положений), как и функций (основных направлений уголовно-процессуальной деятельности) не может быть много. К числу принципов уголовного процесса принадлежат: законность, публичность, диспозитивность и состязательность. Каждый принцип соотносится с определенной уголовно-процессуальной функцией и отображает функциональные (динамические) характеристики процесса.

Проанализированы структура, функциональное назначение каждого метода правового регулирования, их влияние на содержание и форму уголовно-процессуальной деятельности, правовые гарантии реализации методов в практике уголовно-процессуальной деятельности.

На основании анализа соотношения стадий логической и функциональной последовательности доказано, что апелляционное и кассационное производства, а также пересмотр судебных решений в порядке исключительного производства, не являются стадиями уголовного процесса. Они представляют собой самостоятельные производства, целью которых является определение вышестоящими судами по жалобам заинтересованных субъектов соответствия требованиям законности и обоснованности решений нижестоящих судов.

В категориальный аппарат науки уголовного процесса вводится понятие "уголовно-процессуальный полиформизм", сущность которого состоит в предоставлении заинтересованным субъектам уголовного процесса возможности выбора того или иного варианта формы производства по уголовному делу.

Рассмотрено современное состояние и перспективы соотношения в уголовном процессе императивного метода правового регулирования с диспозитивным и состязательным методами.

Внесены научно-обоснованные предложения, направленные на усовершенствование действующего законодательства.

Ключевые слова: уголовный процесс; метод правового регулирования; предмет правового

регулювання; принцип уголовного процесса; функциональное назначение методов правового регулювання; содержание уголовно-процессуальной деятельности; форма уголовно-процессуальной деятельности; правовые гарантии.

Loboiko L.M. Methods of Legal Regulation in Criminal Process of Ukraine. - *Manuscript.*

The dissertation for gaining a degree of Doctor of Law Sciences (speciality 12.00.09) Criminal Process and Criminalistics; Legal Examination. - Jaroslav Mudry National Academy of Law, Kharkiv, 2007.

The dissertation is a monographic examination of legal regulation methods which are used in modern criminal process of Ukraine.

The work finds out methods of criminal-judicial law; their correlation with the subject of this branch of law; essence of imperative, dispositive and competitive methods; reflection of each of legal regulation methods in content and form of criminal-judicial activity; guarantee of their realization in practice of criminal-judicial activity; correlation between imperative, dispositive and competing methods of legal regulation in criminal process.

The dissertation includes scientific-grounded propositions which are directed to the improvement of current legislation.

Key words: criminal process; legal regulation method; legal regulation subject; principle of criminal process; functional purpose of legal regulation methods; content of criminal-judicial activity; form of criminal-process activity; legal guarantees.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент Черненко А.П.

Підп.до друку 07.05.2007 р. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times Друк. RISO.
Ум.-друк.арк. 1,9. Тираж 100 прим. Замовлення А-34.

Редакційно-видавничий відділ ДДУВС
49005, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 26